

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜ AZƏRBAYCAN KERAMİKASINDA ƏNƏNƏ VƏ MÜASİRLİK

İxtisas: 6218.01 – “Dekorativ tətbiqi sənət”
Elm sahəsi: Sənətşünaslıq
İddiaçı: **Nəsibə Şəmayıl qızı Şükürova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

BAKİ – 2022

Dissertasiya işi Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının
“İncəsənət tarixi” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru,
Əməkdar incəsənət xadimi, dosent
Ziyadxan Alxan oğlu Əliyev

Rəsmi opponətlər:

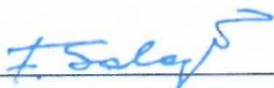
Xalq rəssamı, professor
Tofiq Məmmədəli oğlu Ağababəyev

Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru
Töğrul Rəsim oğlu Əfəndiyev

Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru
Arzu Yusif qızı Məmmədova

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya
Komissiyasının Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının
nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.34 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri:

Xalq rəssamı, professor
Fuad Məmməd-Emin oğlu Salayev

Dissertasiya şurasının elmi katibi: sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə
doktoru, dosent

Xanım Zəlimxan qızı Əsgərova

Elmi seminarın sədri:

Xalq rəssamı, professor
Arif Möhübəli oğlu Əzizov

TƏDQIQATIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Çoxəsrlilik tarixə və zəngin bədii ənənələrə malik olmaqla bu günə qədər inkişafını davam etdirən Azərbaycan keramika sənətinin bədii-estetik tutumuna görə məişətimizdə, sənayemizdə və cəmiyyətimizdə geniş yer tutması danılmazdır. Azərbaycan incəsənətinin ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilən keramika həm də milli kimliyimizi ifadə edən və başqalarına tanıdan sənətkarlıq nümunəsi kimi qəbul olunmaqdadır.

XX əsrdə keramika sənətində baş verən duyulası dəyişiklikləri ilk növbədə bu sahədə ixtisas təhsili almış kadrların fəaliyyət göstərmələri ilə əlaqələndirmək olar. Onun daha çox məna-məzmun tutumunda baş verən köklü dəyişikliklərin ölkənin müstəqillik qazanması ilə bağlı olduğunu vurğulamaqla, məhz həmin dövrdə incəsənətimizin, o cümlədən də keramikanın ideologiyadan asılı olmayaraq inkişaf etdiyini qeyd etmək lazımdır. Müasir dövrümüzdə keramika sənəti zəngin janr müxtəlifliyinə malik olmaqla cəmiyyətdə bədii zövqün formalaşmasında xüsusi rol oynamaqdadır. Keramika nümunələri müxtəlif sərgi ekspozisiyalarında sərgilənməklə yanaşı, artıq binaları bəzəyən monumental divar pannoları, park və eksteryerləri bəzəyən monumental, plastik formalar, interyerləri bəzəyən dekorativ heykəl və digər nümunələr həyatımızın estetik tutumlu ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir.

Zəngin tarixi ənənələri özündə əks etdirən Azərbaycan keramika sənətinin müstəqillik dövründə yeni inkişaf mərhələsini təsdiq edən cəhətlərdən biri 2001-ci ildə Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının təsis olunmasıdır ki, bu da nəinki keramika sahəsində eyni zamanda digər dekorativ tətbiqi sənət sahələrinin də inkişafında xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Ümumiyyətlə isə müstəqillik dövrünün ən özəl xüsusiyyətlərindən biri ideoloji asılılığın olmamasıdır ki, bu da rəssamların fikir və ideyalarının sərbəst ifadə olunmasına səbəb olmuşdur. Bunun özü Azərbaycan keramikasının bütün mənalarda yenilənməsinə ciddi təsir göstərmişdir. Lakin baş verən bu bədii proseslərə və həmin dövrdə ərsəyə gətirilən keramik əsərlərə elmi sənətşünas münasibətinin olmaması tədqiqatın aktuallığını şərtləndirmişdir. Bundan əlavə keramikada monumental forma və heykəllərin park və meydanlarda rolu və əhəmiyyəti haqqında heç bir tədqiqat həyata keçirilməmişdir.

Azərbaycan keramikasında suvenir xarakterli keramika nümunələri haqqında heç bir şərhlər verilməmiş və bu nümunələrdə milli xüsusiyyətlərin ifadəsinin necəliyi müəyyən olunmamışdır. Müstəqillik dövrü Azərbaycan keramikasında rəssam təxəyyülünün zənginliyini ifadə edən mücərrəd və obrazlı ifadə formaları tədqiqat işinə cəlb olunmamışdır.

Bununla yanaşı demək lazımdır ki, müstəqillik dövrü keramika sənəti nümayəndələrinin hər hansı birinin yaradıcılığı tam araşdırılmamış və kitab halında çap olunmamışdır.

Müstəqillik dövrü Azərbaycan keramikasında rəssam təxəyyülünün zənginliyini ifadə edən mücərrəd və obrazlı ifadə formaları tədqiqat işinə cəlb olunmamışdır. Bundan əlavə bu günə qədər Azərbaycan keramikasında müstəqillik dövrü rəssamlarının yaradıcılığında xüsusi yer tutan rəmzi-fəlsəfi mövzuların bədii-texniki təhlili də verilməmişdir. Eyni zamanda keramikaçı rəssamların müstəqillik-ideoloji asılılıqdan azad olmuş sonrakı dövrdə müstəqil fikir və ifadələrin rəssamların yaradıcılıqlarına təsir səviyyəsi öyrənilməmişdir. Müstəqillik dövründə təsis olunan Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının digər dekorativ tətbiqi sənət sahələri ilə yanaşı keramika sahəsinin inkişafında rolu müəyyən edilməmişdir.

Müstəqillik dövrü Azərbaycan keramikasında bu günə qədər forma və mövzunun ideyanı ifadə etmə dərəcəsi araşdırılmamış, əsərlərin bədii həllində texniki vasitələrin rolunun təhlili verilməmişdir. Dünyada gedən müasir üslub, janr xüsusiyyətlərinin müstəqillik dövrü incəsənətinə təsiri öyrənilməmişdir. Keramika əsərlərində forma bütövlüyü, monumentallıq xüsusiyyətləri araşdırılmamışdır.

Mövzunun işlənmə dərəcəsinə gəldikdə isə demək lazımdır ki, təsviri sənətdən fərqli olaraq Azərbaycan incəsənətinin ayrılmaz qolu olan keramika sənətinin müstəqillik dövr mərhələsi bu günə qədər ayrıca və geniş şəkildə tədqiqat obyektinə çevrilməmişdir. Müstəqillik dövründə yaradıcılıq fəaliyyəti ilə məşğul olan sənətkarların yaradıcılıqları tədqiq edilməmiş və onlara əhatəli elmi işlər həsr olunmamışdır. Dissertasiyada yer alan əksər mövzular üzrə bu vaxta qədər heç bir tədqiqat işi aparılmamışdır. Bununla yanaşı, tarixi mövzuların keramika sənətində əksi indiyə qədər

araşdırılmamış və onların incəsənət tarixində və milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunmasında rolu müəyyənləşdirilməmişdir. Yalnız Afət Aslanovanın “Müasir Azərbaycan keramikası” (2004) adlı dissertasiya işində keramikanın inkişaf dövrləri haqqında ümumilikdə məlumat vermiş və dissertasiya 2004-cü ildə yazıldığından müstəqillik dövrü keramikası tam əhatə olunmamışdır.¹

Keramika mövzusunda nəşr olunan yazıların sırasında sənətşünas Ziyadxan Əliyevin müstəqillik dövrü keramika ustalarından Zahid Hüseynov yaradıcılığı haqqında 2006-cı ildə "Keramika ustası"², 2015-ci ildə isə Məzahir Avşarın yaradıcılığına həsr olunmuş "Keramikanın fəlsəfi-düşündürücü qatı"³ məqalələrinin çap olunduğunu qeyd etmək olar. Bundan əlavə 1996-cı ildə Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin tələbəsi Reyhanə Hüseynova diplom işini Zahid Hüseynovun yaradıcılığına həsr etmişdir.⁴ Zahid Hüseynov haqqında daha bir neçə kiçik məqalə müxtəlif qəzet və jurnallarda çap olunmuşdur. Onlardan Piriyev İftixarın 1981-ci ildə "Sənətə bağlı ömür"⁵ məqalələrində görkəmli keramika ustasından alınan müsahibədən onun sənətə baxışı və yaradıcılığı haqqında qısa məlumat verilmişdir. Knyaz Aslan tərəfindən 1993-cü ildə yazılmış daha bir məqalə rəssamın "Şəhid" (1991) əsərinə həsr olunmuş "Olumla ölüm arasında" məqaləsidir.⁶

Bundan başqa 1998-ci ildə Zahid Hüseynovun I Beynəlxalq Keramika Simpoziumunda rəssamın qazandığı böyük uğurlar haqqında Kələyev Elmanın "Yarıya bölünmüş alma"⁷ məqalələrində qısa məlumat verilmişdir.

¹ Aslanova Afət. Müasir Azərbaycan keramikası:/sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru dis. / Bakı, 2004.160 səh.

² Əliyev Ziyadxan. Keramika ustası // Bakı: “Qobustan” incəsənət toplusu, 2006. №3, s.24.

³ Əliyev Ziyadxan. Keramikanın fəlsəfi-düşündürücü qatı // “Kaspi” qəzeti. 2015, 31yanvar.

⁴ Hüseynova Reyhanə. Keramikaçı rəssam Zahid Hüseynov yaradıcılığı: / Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti. Diplom işi / Bakı,1996. 30 s.

⁵ Piriyev İftixar. Sənətə bağlı ömür // “Sovet Gürcüstanı” qəzeti. 1981, 22 avqust.- səh. 3.

⁶ Knyaz Aslan. Olumla ölüm arasında // “Mübarizə” qəzeti.-1993, 5 fevral. səh. 4.

⁷ Kələyev Elman. Yarıya bölünmüş alma // “Gürcüstan” qəzeti. 1998, 30 oktyabr.- Sayı 66 (11.297).

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektini keramika ustalarının müstəqillik illərindəki fəaliyyəti, yaratdıqları əsərlər təşkil edir. Tədqiqat işində zəngin tarixi ənənələrdən ən müasir yeniliklərə qədər olan bütün prosesləri özündə əks etdirən əsərlər geniş şəkildə əhatələnmişdir. Müxtəlif janrlarda əhatələnən əsərlər ifadə xüsusiyyətlərinə görə təhlil olunmuş, rəssamların özünəməxsus xüsusiyyətləri araşdırılmışdır. Müstəqillik dövrü keramikasında aparıcı mövzuların ideya xüsusiyyətləri təyin olunmuşdur. Gənc rəssamların müasir tendensiyalara olan maraqları izlənilmişdir. Əsərlərin təhlilində keramikanın müxtəlif materiallarla sintezi, texniki proseslər və ideyanın ifadəliyində rolu təhlil olunmuşdur.

Rəssamların təxəyyül zənginliyi tədqiqatın əsas obyektinə çevrilmiş və yaradılan əsərlərin ictimai həyatımızda rolu, ideyanın daşdığı missiya üzrə təhlillər aparılmışdır. Tədqiqatda müstəqillik dövrünün başlıca xüsusiyyətlərindən olan ideoloji asılılıqdan qurtuluşun rəssamların yaradıcılıqlarına təsiri öz əksini tapmışdır.

Bu prizmadan baxaraq Azərbaycanın və bütövlükdə Türk dünyasının tarixinə həsr olunmuş əsərlərin tarixin gələcək nəsillərə ötürülməsi və milli dəyərlərimizə verilən qiymət baxımından Azərbaycan incəsənətində tutduğu yer müəyyənləşdirilmişdir. Bununla yanaşı dissertasiya zənginləşən ideyalar, mücərrəd formalar, fərdi olaraq rəssam təxəyyülünün özünəməxsus xüsusiyyətləri və onların təhlillərini təşkil edir. Tədqiqat işində müstəqillik dövrünü əhatə edən keramika nümunələri forma və məzmunun vəhdəti, formanın ideyanı ifadə etmə gücü, kompozisiyanın əhəmiyyəti, müasir həyatımızda rolu, bədii və texniki həlli kateqoriyaları üzrə təhlil olunmuşdur. Əsərlərin bu kateqoriyalar üzrə təhlili keramika ustalarının sənətə verdiyi texniki və bədii yenilikləri görməyə və bu əsərlərin incəsənət tarixində tutduğu yeri təyin etməyinə imkan yaradır.

Bununla yanaşı dissertasiya zənginləşən ideyalar, mücərrəd formalar, fərdi olaraq rəssam təxəyyülünün özünəməxsus xüsusiyyətləri və onların təhlillərini təşkil edir. Tədqiqat işində müstəqillik dövrünü əhatə edən keramika nümunələri forma və məzmunun vəhdəti, formanın ideyanı ifadə etmə gücü, kompozisiyanın əhəmiyyəti, müasir həyatımızda rolu, bədii və

texniki həlli kateqoriyaları üzrə təhlil olunmuşdur. Əsərlərin bu kateqoriyalar üzrə təhlili keramika ustalarının sənətə verdiyi texniki və bədii yenilikləri görməyə və bu əsərlərin incəsənət tarixində tutduğu yeri təyin etməyinə imkan yaradır.

Tədqiqatın predmetini keramika sənəti sahələrində fəaliyyət göstərən rəssamların yaradıcılığı, əsərlərin forma və məzmunu, üslub və fərdi dəsti-xətt göstəriciləri təşkil edir. Tədqiqat işində keramika rəssamlarının yaradıcılıqları işlədikləri bütün janrlar üzrə izlənilməklə yanaşı, fərqli plastik həll xüsusiyyətləri, əsərin ifadə etdiyi fəlsəfi fikir və özünəməxsus ifadə xüsusiyyətləri predmet kimi götürülmüşdür.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin əsas vəzifəsi müstəqillik dövrü keramika sənətinin inkişafını öyrənmək, müxtəlif janr və üslubların araşdırılması yolu ilə izləmək, bununla yanaşı müstəqillik dövründə keramika sənətində yenilənən mövzu və üslub ifadələrinin zənginliyini, rəngarəngliyini təyin etmək və keramika sənətinə verdiyi yeniliyi qiymətləndirməkdən ibarətdir. Tədqiqatın əsas vəzifələrini aşağıdakı kimi təyin etmək mümkündür:

- Azərbaycan keramikasının inkişaf xüsusiyyətlərinin izlənilməsi;
- Müasir keramikanın inkişafında mövzu və ifadə müxtəlifliyinin müəyyənləşdirilməsi;
- Azərbaycanın tarixi, ictimai-sosial həyatının keramika sənətində əksinin elmi şərh;
- Müstəqillik dövrü Azərbaycan keramikasının bədii texnoloji xüsusiyyətlərini təhlil etmək və bu sahədə olan yeniliklərin gələcək inkişafa müsbət təsirinin təsdiq edilməsi;
- Yeni dövr Azərbaycan keramikasında bədii texniki ifadə axtarıqlarının müəyyən edilməsi;
- Müstəqillik dövrü keramikasının Azərbaycan incəsənəti tarixində yerinin müəyyənləşdirilməsi;

Tədqiqat metodları. Dissertasiyanın metodoloji əsasını müstəqillik dövrü keramika sənətini təşkil edən sənətkarların müxtəlif üslub və mövzularda yaratdıqları əsərlərin bədii estetik və bədii texniki vasitələrinin müqayisəli təhlili təşkil edir. Tədqiqat işində nəzərdə tutulan məsələlərin təhlilində sənətsünaslıqda geniş istifadə olunan elmi-nəzəri qənaətlərdən istifadə olunmuşdur. Əsərlər əsasən forma və mövzunun ideyanı ifadə gücündən, üslub, bədii

təsvirin ifadə gücü və texnoloji proseslər ardıcılığı ilə təhlil olunmuşdur.

Eyni zamanda əsərlərdə formanın mövzu ilə vəhdətinin əldə olunması və ideyanın bədii-obrazlı tutumda plastik görkəm alması, bunun ictimai həyatımızda rolu tədqiqatın metodoloji əsasının tərkib hissələrindəndir. Dissertasiyada müstəqillik dövrü keramika ustalarının hər birinin uğurları və yenilikləri müxtəlif üslub və mövzu axtarışları kontekstində araşdırılmışdır. Tədqiqat işində keramika əsərlərinin bədii forma və məzmununu nəzərə alaraq xronoloji ardıcılıqdan daha çox sənət ustalarının müxtəlif üslublarda və mövzularda yaratdıqları zəngin bədii xüsusiyyətlərə malik əsərlərin müstəqillik dövrü keramikasının inkişafına olan töhfələri kimi tədqiq olunmuşdur. Müstəqillik dövrü keramika sənətində ideoloji sərbəstlik və mövzu azadlığı dövrün incəsənətinə xidmətin əsas elementi kimi dəyərləndirilmişdir.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar. Tədqiqat işində müstəqillik dövrü keramika sənətinə (1991-2021) nəzər salınmış, mövzular üzrə bölgülər aparılmış, keramika rəssamlarının yaradıcılığını formalaşdıran özünəməxsus xüsusiyyətlər, üslub, janr və texniki yeniliklər evolyusiyası mövzuların şərhinə uyğun aparılaraq aşağıdakı nəzəri müddəaları təsdiq edilmişdir:

- Azərbaycan keramika sənətinin inkişafı bütün mərhələlərdə milli bədii-estetik dəyərlərin daşıyıcısıdır ;
- Keramika sənətinin təşəkkülü məmulatların sadədən mürəkkəbə doğru inkişafında özünü ifadə edir;
- Keramika sənətinin inkişafı dünyada gedən inkişaf mərhələlərini əks etdirir;
- Suvenir xarakterli keramika nümunələri milli, bədii və tarixi əhəmiyyət daşıyır;
- İdeoloji asılılıqdan azadolma dövründə yaranmış əsərlər xalqın tarixini bədii tutumda daha geniş və sərbəst şəkildə əks etdirir;
- Müstəqillik dövrü Azərbaycan keramikası ənənə və müasirlik xüsusiyyətlərini özündə uğurlu şəkildə ifadə edir;
- Müstəqillik dövrü keramika sənətinin inkişafı müasir tendensiyalar, müxtəlif üslublar, texnoloji axtarışlar fonunda özünü biruzə verir;

- Azərbaycan keramika sənətində Zahid Hüseynov yaradıcılığı monumentallıq xüsusiyyətlərinin daşıyıcısı kimi ifadə olunur;
- Müstəqillik dövrü Azərbaycan keramikasında Məzahir Avşar yaradıcılığı Türk tarixi-mənəvi dəyərlərin daşıyıcısı kimi çıxış edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Müstəqillik dövrü keramika sənətini əhatə edən tədqiqat işindəki elmi yeniliklər aşağıdakılarla ifadə olunur.

- İlk dəfə Azərbaycan sənətsünaslığında müstəqillik dövrü keramika sənəti geniş şəkildə elmi tədqiqat mövzusu olmuşdur;
- Müstəqillik dövrü keramika sənətinin inkişafı ilk dəfə janr, mövzu, ideya bədii həll və üslub müxtəlifliyinə görə təhlil olunmuş, bədii-estetik nəticə və müddəalar çıxarılmışdır;
- İlk dəfə keramika sənətində forma və mövzunun ideyanı əks etdirməsi tədqiqata cəlb olunmuşdur;
- Keramikada ideoloji asılılıqdan qurtuluşun rəssamların yaradıcılıqlarına təsiri ilk dəfə araşdırılmışdır;
- İlk dəfə rəssamların yaradıcılıqlarında eyni mövzunun müxtəlif forma və üslublarda ifadəsi tədqiq olunmuşdur;
- Keramik sənətinin ümumi məna-məzmun yükü qan yaddaşımızın daşıyıcısı və ötürücüsü kimi elmi əsaslarla öyrənilmişdir;
- İlk dəfə keramikada rəmzi-fəlsəfi yanaşmanın bədii xüsusiyyətlərinin araşdırılması tədqiqata cəlb olunmuşdur;
- Azərbaycan keramikasında yeni bədii texniki ifadə axtarışları ilk dəfə tədqiqat obyektinə çevrilmişdir;
- İlk dəfə Zahid Hüseynov yaradıcılığında monumentallıq axtarışları öz elmi təhlilini tapmışdır;
- Məzahir Avşarın yaradıcılığı Türk tarixi-mənəvi dəyərlərimizin keramikada ifadəsi kontekstində təhlil olunmuşdur;

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işi milli keramika sənətinin tarixini daha da zənginləşdirən müstəqillik dövrü keramikasının Azərbaycan incəsənətinin ümumi inkişafında rolunu və yerini müəyyən edir.

Tədqiqat işində qan yaddaşımızın möhkəmləndirilməsində və yaşananların gələcək nəsillərə ötürülməsində əhəmiyyət daşıyan, Azərbaycan tarixini və bütövlükdə Türk dünyasını əks etdirən əsərlər bədii-texniki təhlilini tapmışdır. Bundan əlavə keramika sənətində əhəmiyyətli sayılan, rəssam təəyyülünün hədudsuzluğunu ifadə edən mücərrəd, rəmz-fəlsəfi əsərlər geniş şəkildə öz əksini tapmışdır.

Dissertasiya işinin ən vacib xüsusiyyətlərindən biri müstəqillik dövrü Azərbaycan keramika sənətində ideoloji asılılıqdan sonrakı dövrdə rəssamların fikir və ideya azadlıqlarının yaradıcılıqlarına təsirinin araşdırılmasıdır.

Tədqiqat rəssamlıq təmayüllü ali və orta ixtisas müəssisələrində keramika ixtisası üzrə təhsil alan və sənətsünas tələbələrə “Keramika tarixi” və “Azərbaycan incəsənəti tarixi” kursları çərçivəsində tədris oluna bilər. Dissertasiya müstəqillik dövrü keramika sənəti haqqında yazılmış elmi tədqiqat işi kimi bu sahədə çalışanlar və sənətsevərlər üçün dəyərli vəsaitdir.

Dissertasiyada müstəqillik dövrü Azərbaycan keramika nümunələrinin bədii-texniki təhlilləri və bir çox mövzuları əhatə edən əsərlər haqqında geniş məlumat almaq mümkündür.

Dissertasiyada məlum dövrü əhatə edən keramika sənətkarlarının yaradıcılıqlarında aparıcı xüsusiyyətlər, üslub və texniki üsulları haqqında geniş məlumat ala bilərlər.

Aprobasiyası və tətbiqi. Araşdırmanın əsas məzmunu elmi müddəa və nəticələri 11 məqalədə öz əksini tapmışdır.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının “İncəsənət tarixi” kafedrasında yerinə yetirilmiş və kafedranın iclasında müzakirə olunmuşdur.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya giriş, 3 fəsil, 6 paragraf, nəticə, ədəbiyyat siyahısı və illüstrasiyalar siyahısından ibarətdir. Giriş 14434 işarədən, I fəslin (1 paragrafi) 37494 işarədən, I fəslin (2 paragrafi) 38110 işarədən, II fəslin (1 paragrafi) 40527 işarədən, II fəslin (2 paragrafi) 39824 işarədən, III fəslin (1 paragrafi) 39381 işarədən, III fəsilin (2 paragrafi) 38715 işarədən, nəticə 16359 işarədən, ədəbiyyat siyahısı və illüstrasiyaların siyahısından ibarətdir. Tədqiqatın məzmunu 264844 işarədə öz əksini tapmış, illüstrasiyalar isə albom şəklində dissertasiyaya əlavə kimi təqdim olunmuşdur.

DİSSERTASIYANIN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə mövzunun aktuallığı, öyrənilmə dərəcəsi, məqsəd və vəzifələri, tədqiqatın nəzəri metodoloji əsasları, obyekt və predmeti,

əhatəliyi, işin elmi yeniliyi, nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti, aprobasiyası, quruluşu və həcmi haqqında məlumat verilmişdir.

“Müstəqillik dövrü Azərbaycan keramikasında ənənə və müasirlik” mövzusunda yazılmış tədqiqat işi ümumilikdə üç fəsil və altı paragrafdan ibarətdir. **“Azərbaycan keramikasının inkişaf xüsusiyyətləri”** adlanan **I fəsil** iki paragrafdan ibarətdir. **I fəslin ilk paragrafı “Azərbaycan keramika sənəti milli bədii- estetik dəyərlərin daşıyıcısı kimi”** adlanır. Bu yarım fəsildə qədim ənənələrə malik Azərbaycan keramikasının inkişaf mərhələləri bu dövrü əks etdirən zəngin keramika nümunələri təmsalında əks etdirilmişdir.

Azərbaycan ərazisinin müxtəlif bölgələrində, Qarabağ, Gəncəbasar, Qazax, Mingəçevir, Mil düzü və Şirvanın qədim yaşayış yerlərindən arxeoloji qazıntılar zamanı tapılan keramika nümunələri bu sənətin 4 min ildən artıq tarixi olduğunu təsdiq edir. Əsasən dulusçuluqla təmsil olunan keramika sənətinin ilk nümunələri olan qablar neolit dövrünün sonunda və eneolit (mis) dövründə formalarına görə getdikcə artmışdır.

“Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin çəkilişi ilə əlaqədar aparılan arxeoloji qazıntı işlərini xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Bu layihə çərçivəsində aparılan çöl tədqiqatları zamanı 2004-2005-ci illərdə Azərbaycanın qərb bölgəsində I Böyük Kəsik, I Poylu, II Poylu, Ağılı dərə kimi yaşayış yerləri, Cənubi Qafqaz arxeologiyası üçün ilk dəfə olaraq eneolit dövrünə aid Soyuqbulaq kurqanları aşkar edilərək geniş qazıntı işləri aparılmışdır”⁸.

Aparılan qazıntılar zamanı Naxçıvan ərazisində, Arpaçay vadisində Ovçulartəpəsi, Ərəbyengicə, Xələc, Oğlanqala, Qızqala, Şortəpə, Yayçı nekropolu, Dizə nekropolu və digər abidələrdən yeni mədəniyyət nümunələri aşkarlanmışdır.

Bu arxeoloji qazıntılar əvvəlki arxeoloji qazıntılardan fərqli olaraq tapılan abidələrin yalnız Eneolit və Tunc dövrünü deyil, eyni zamanda Orta Tunc dövrünü də özündə birləşdirdiyini sübuta yetirmişdir.

Beləliklə arxeoloji qazıntılar zamanı əldə olunan materiallara əsasən belə nəticə çıxarmaq olar ki, Azərbaycanda ilk dəfə olaraq

⁸ Azərbaycan Arxeologiyası / Redaktor: Qüdrət İsmayılzadə. Bakı, Xəzər Universiteti, Cild: 14. Say: 1. 2011, s. 24.

insan və heyvan heykəlcikləri eneolit və tunc dövründə meydana çıxmışdır. *“Azərbaycan ərazisində eneolit və tunc dövrü heyvanlarının heykəlcikləri insan heykəlciklərindən qat-qat artıqdır”*.⁹

Albaniya dövründə Mingəçevir, İsmayılı, Şamaxı, Qəbələ və digər ərazilərdə aşkarlanmış insan, heyvan heykəlcikləri və dulus nümunələri bu dövrün sənətkarlığını özündə əks etdirir.

İslama qədərki dövr Azərbaycanın dulusçuluq və xırda gil plastikasının bədii texniki həllinə yekun vuraraq etiraf etmək lazımdır ki, bu nümunələr zamanəsinin estetik prinsiplərini və bədii qanunlarını özündə əks etdirir.

VIII-X əsrlərdə şirəsiz keramika məmulatı əsasən ağ anqobla örtülürdü ki, bu da qabın səthini hamar göstərirdi. Məişət keramikasında şirə VIII əsrin sonu, IX əsrin əvvəllərindən istifadə edilməyə başlanmışdır.

“Qab üzərində anqobla rəsm, anqobla və rəngli boyalarla birgə rəsm, anqoblanmış yerlik üzərində rəngli boyalarla rəsm və cizma dekorla işləmə üsulu çox geniş inkişaf tapmışdır”.¹⁰

Zaqafqaziyada bu növ keramikanın nadir nümunələri məlum olduğu halda Beyləqanda o, yüksək inkişaf mərhələsinə çatmışdır.

XI əsrin II yarısında Azərbaycan ərazisi Böyük Səlcuq dövlətinin tərkibinə daxil olduğdan sonra mədəniyyətin müxtəlif sahələrində olduğu kimi keramika sənəti də özünün intibah dövrünü yaşamağa başladı.

XVII əsrin axırı, XVIII əsrin əvvəllərində Qərbi Avropada və Rusiyada çini və saxsı qab zavodlarının açılması yerli keramika istehsalını sıxışdırmağa başlamışdır.

Xarici ölkə zavodlarının istehsal etdiyi ucuz çini və saxsı qablar ticarət vasitəsi ilə Azərbaycanda da yayılmış və kustar üsulu ilə istehsal olunan qablara ehtiyac qalmamışdır.

XIX əsrin əvvəlində Şimali Azərbaycanın Rusiya tərəfindən işğal olunması nəticəsində müstəmləkəçilik siyasətinin güclənməsi

⁹ İbrahimov Telman. Azərbaycanın qədim heykəltəraşlığı / T. İbrahimov. Bakı, Şərq-Qərb, 2013. səh. 58.

¹⁰ Rasim Əfəndi. Azərbaycan İncəsənəti / Rasim Əfəndi. Bakı, Şərq-Qərb, 2007. səh. 21.

səbəbindən milli mədəniyyətimizin və incəsənətimizin inkişafında yeni mərhələ başlayır. Bu dövrün başlıca xüsusiyyətlərindən biri olan mədəniyyətimizin Qərbi Avropa və Rusiya bədii yaradıcılıq ənənələri ilə əlaqəsi heç zaman kor-koranə şəkildə mənimsənilməmiş, onlar yerli ənənələrə söykənərək qədim və zəngin mədəniyyətimizə uyğun şəkildə qavranılmışdır.

I fəslin ikinci paragrafı “Müstəqillik dövrü keramikasının ümumi mənzərəsi mövzu və ifadə rəngarəngliyi kontekstində” adlanır. Bu fəsildə XX əsrdə milli bədii irsin zəngin köklərinə söykənərək dünya mədəniyyətinin müasir ənənələrindən faydalanan keramika sənətində yeni sahələrin yaranması, inkişaf mərhələsi və müxtəlif mövzuda olan əsərlərin fərdi bədii-estetik xüsusiyyətləri təhlil olunmuşdur.

Azərbaycanda dekorativ tətbiqi sənətin növbəti inkişaf mərhələsi 1950-ci illərdə Moskva, Sankt-Peterburq, Kiyev, Lvov şəhərlərində ali təhsil almış milli kadrların müstəqil yaradıcılığı ilə başlamışdır. Bu zaman xarici ölkələrin təcrübəsindən istifadə edərək milli keramika ənənələrini sənaye keramikasında davam etdirən Camal Rəhimov vaxtı ilə bu sahədə bir çox yeniliklər etmişdir. İlk dəfə yaradılmış üçkünc boşqablar, lepkalı və oymalı nimçələr, müxtəlif materialların sintezi ilə işlənmiş işlər (1962-ci ildə işlənmiş: “Köhnə Bakı tipləri”, “Rəqs edən qızlar”, “Kaktuslar” kompozisiyası, “Misir motivləri”, “Musiqiçi”, “Telli və Vəli” obrazları) məhz onun yaradıcılığına aiddir.

Müstəqillik dövründə daha çox kiçik fiqurlu kompozisiyalar müəllifi kimi fəaliyyət göstərən keramika rəssamı Əzizə Əliyeva yaradıcılığı boyunca əsərlərində milli xüsusiyyətlərin təsvirinə sadıq qalmış, yaratdığı obrazlarda milli ruhu tam ifadəli şəkildə əks etdirmişdir.

Azərbaycan keramika sənətində özünəməxsus üslubu olan Ədalət Bayramov isə əsasən müxtəlif forma-biçimli qabların tərtibatında nümayiş etdirdiyi orijinallıq ilə şöhrət tapmışdır. Müstəqillik dövrü Azərbaycan keramikasında özünəməxsus miniatür üslubu olan Ədalət Bayramov yaradıcılığı fərqli kompozisiya, rəng və tərtibat baxımından incəsənətimizə gözəl sənət nümunələri bəxş etmişdir.

Yaradıcılığında qeyri-adi, modern və daha çox mücərrəd formaların üstünlük təşkil etdiyi (“İntizar” (1986), “Oğlumla avtoportret” (1988), “Busə” (1993), “Sevgililər” (2009), “Leyli və Məcnun” (2009)) keramika rəssamı Məhəmməd Əliyev öz mövzularında sərbəst olduğu kimi formalarda da heç bir çərçivəyə sığışmadığını sərgiləmişdir.

Müstəqillik dövrü Azərbaycan keramikasında kamera janrının tanınmış sənətkarı Afaq Hüseynova özünəməxsus üslubu və obrazlara yanaşma tərzini ilə bir çox mövzulara öz fəlsəfi baxış prizmasından yanaşaraq orijinal əsərlər (“Qobustan” (1977), “Öküz döyüşü” (1979), “Balet” (1993), “Analıq” (1995) və s.) yaratmışdır.

Sənaye keramikası sahəsində püxtələşən Saleh Məmmədov xalq yaradıcılığı ənənələrinə sadıq qalmaqla yanaşı, həm də modern üslubda vazalar, çay-qəhvə dəstləri və müxtəlif servizlər hazırlamışdır. Onlardan zəngin ornamentli, səkkiz guşəli xonçanın təsviri olan nimçə, Həyat ağacı təsvirli nimçə, insan təsvirləri ilə haşiyələnmiş, mərkəzdə həndəsi formada xoruz təsviri verilmiş nimçə, mərkəzində günəşin hərəkətini ifadə edən svastika təsvirli nimçə öz ornament və zəngin rəng həllinə görə bir sənət nümunəsidir.

Müstəqillik dövrü keramika rəssamlarından olan Rəşid Bağirovun yaradıcılığında əsasən müxtəlif tərtibat işləri və asma pannolar üstünlük təşkil edir. Bu pannoların arasında “Rif balığı” (2006), “Qarşudurma” (2010), “Həyat gəmisi” (2015) rəssamın fikir və ideyalarını tam şəkildə ifadə etmişdir.

Maraqlı kompozisiyalar müəllifi olan Mehdi Nağıyev “Köhnə şəhərdə” (1991), “Çərpələng” (2005), “Leyli və Məcnun” (2005), “Şərq” (2012), “Cənnət anaların ayaqları altındadır” (2016), “Quşların uçuşu” (2017) kompozisiyalarındakı fikir və bədii xüsusiyyətlər özünəməxsusluğu ilə seçilir. Rəssamın fərqli formaları yüksək peşəkarlıqla kompozisiyanın ideyasına tabe etdirmək bacarığı onun yaradıcılığının əsas xüsusiyyətlərindən biri sayılır ki, bu da Mehdi Nağıyevin əsərlərindəki uğurun əsasını təşkil edir.

Çini materialı ilə işləyən rəssam Fidan Muradəliyeva əsasən tarixi və milli adət ənənələri əks etdirən kiçik bədii kompozisiyalar müəllifidir. Onun “Dədə Qorqud” dastanı, dahi bəstəkar Ü. Hacıbəyovun “Arşın mal alan” operettası və dahi Füzulinin “Leyli və Məcnun” əsərinin süjetlərinə həsr olunmuş kompozisiyalarına əlvan

rəng çalarları, obrazların bədii və milli xüsusiyyətlərinin ifadəsi daha çox xarakterikdir.

Rəssamlıq Akademiyasının məzunu gənc rəssam Cəfər Əliquliyev artıq keramika rəssamları sırasında yaratdığı müxtəlif mövzulu əsərləri ilə özünəməxsus yerini tuta bilmişdir.

Müasir dövr Azərbaycan incəsənətinə nəzər salarkən belə nəticəyə gəlmək olar ki, XX əsrdə mürəkkəb siyasi, ictimai şəraitdə öz qədim, zəngin ənənələrini qoruyub saxlayan keramika sənəti Azərbaycanın müstəqillik dövründə yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur.

“Müstəqillik dövrü Azərbaycan keramikasının inkişafı ideoloji asılılıqdan azadlığın ifadəsi kontekstində” adlanan II fəsili “Müstəqillik dövrü keramikası milli qan yaddaşımızın daşıyıcısı və ötürücüsü kimi” adlanan birinci paraqraf ilə başlayır. Bu paraqrafta Türk mədəni dəyərlərinin təbliğinin ziddinə gedən sovet ideologiya sisteminin qoyduğu qadağalara baxmayaraq əsrlər boyu təcavüzlərə məruz qalan xalqımızın tarixini və keşməkeşli yolunu əks etdirən əsərlər təhlil olunmuş, Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra rəssamların ideya və fikirlərinin sərbəst ifadəsində yaradılan imkanların gələcəkdə bu mövzuda yeni əsərlərin yaradılmasına yol açması dəyərləndirilmişdir. Bunlarla yanaşı Azərbaycanın tarixi şəxsiyyətlərini, məkanlarını və adət ənənələrini öz əsərlərində tərənnüm edən rəssamların maraqlı əsərləri də geniş şəkildə təhlil olunmuşdur.

Yaradıcılığında tarixi şəxsiyyətlərin təsvirinə xüsusi yer verən Camal Rəhimovun, Türkiyə tarixinə “bədi güzgü” tutan Səmədağa Cəfərovun, miniatur üslublu bədii nimçələr və vazalar ustası Ədalət Bayramovun, əsərlərini uzaq-yaxın keçmişə həsr etmiş Fərhad Həməzəliyevin, xalqımızın tuş gəldiyi bəlalara müasir ruhlu keramik görkəm verən Məhəmməd Əliyevin, yaradıcılığı orijinal forma, biçim axtarışları ilə zəngin olan Mir Teymur Məmmədovun, Abşeron memarlığını vəsf edən Səlim Əlizadənin, eləcə də gənc rəssamlardan Qəmər Müslümovanın, Cəlalə Şıxəliyevanın, Rəhim Çopurovun, Nailə Əhmədovanın, Cahan Namazovanın, Nigar Məmmədovanın, Fidan Həmidzadənin əsərləri bu yarımfəsildə dəyərləndirilmişdir.

“Rəmzi-fəlsəfi yanaşmanın müstəqillik dövrü keramikasının məna-məzmun daşıyıcılığında rolu” adlanan II

fəslin ikinci paragrafında müstəqillik dövrü Azərbaycan keramikasında rəssamların müxtəlif mövzulara rəmzi-fəlsəfi yanaşma tərzindən söz açılır. Bu mənada demək lazımdır ki, bir çox mövzulara eyni sənətkarlıqla yanaşan rəssamlarımız mövzuları öz təxəyyül süzgəclərindən keçirərək, yanaşma tərzlərinə görə rəngarəng obrazlar yaratmışlar. Bu obrazlar arasında rəmzi mənə daşıyan mücərrəd obrazların vəhdəti rəssamın mövzuya yanaşmasının ən geniş yayılmış forması kimi müşahidə olunur. Azərbaycan keramikasında rəmzi-fəlsəfi əsərlərdə bədii həllin zəngin və çoxşaxəli olduğunu ortaya çıxarır ki, bu da sənətkarlarımızın yüksək bədii təxəyyülünün, həyata fəlsəfi baxışının nəticəsi kimi qiymətləndirilir.

Belə istedadlı rəssamlardan olan Fərhad Həmzəliyevin rəmzi-fəlsəfi kompozisiyaları “Abşeron” (1991), “Azad ruhlar” (1994), “Simalar” (1994), “Dəyirman” (2000), “Tamaşa” (2006), “Son” (2008) eləcə də müxtəlif materialların keramika ilə sintezindən yaranan “Ölmüş keramika” (2008) əsərləri mifik düşüncə tərzinə görə seçilir.

Öz rəmzi-fəlsəfi obrazları ilə maraq doğuran rəssamlardan olan Şamo Abbasovun yaradıcılığında modern üslubda olan kompozisiyalar dərin düşündürücülüüyü, mücərrəd kompozisiyalar fikir konkretliyi, primitiv üslubda olan kompozisiyalar isə rahat qavranma tərzilə səciyyələndirir. Öz fikir və ideyalarını əsərlərində ifadə edən Şamo Abbasov müstəqil Azərbaycan keramikasında öz bədii-fəlsəfi kompozisiyaları ilə xüsusi maraq doğurur.

Azərbaycan keramikasında rəmzi-fəlsəfi obrazları ilə özünəməxsus yer tutan sənətkarlarımızdan biri olan Afaq Hüseynovanın yaradıcılığının əsas qayəsini təşkil edən kosmos, kainat, özünü dərk mövzuları insanı düşünməyə vadar edən nümunələrdəndir. Əsas obyekt insan olan kompozisiyalarda rəssam onları əməllərinə görə dəyərləndirmiş və onlara bədii görkəm vermişdir.

Digər görkəmli keramika ustası Mir Teymur Məmmədovun kainat, həyat mövzularını əks etdirən kompozisiyaları arasında “Mələklər” (2000), “İnsan, zaman, məkan” (2011), “Damğalar zamanlarda” (2016), “Söhbət” (2016), “Xeyir və Şər” (2016) əsərləri xüsusi yer tutur. Mir Teymur Məmmədovun dərin fəlsəfi kompozisiyaları öz ideya və bədii həllinə görə böyük maraq doğurur.

*“Bakı şəhəri Qaradağ rayonunda, metanol emal edən zavodun ərazisində, 2012-ci ildə yaradılmış “Küləyin ərazisi” adlanan park-muzeydə Azərbaycanın müasir incəsənətində tanınmış rəssamlardan Eldar Məmmədovun külək mövzusunda maraqlı, kosmik dünyanı xatırladan keramik kompozisiyaları nümayiş olunur”.*¹¹ Rəssamın sanki, təbiətin güclü və qarşısı alınmayan hadisəsi olan küləklə mübarizə apara biləcək “Fırtınalı küləklərə nəzarət edən” (2012), “Gizli küləklərin istiqamətlərinə nəzarət edən” (2012), “Uçuş maşını” (2012), “Baş mühəndis” (2012) obrazları rəssam təxəyyülünün ən yüksək səviyyəsini nümayiş etdirir. Eldar Məmmədovun yaratdığı bu ecazkar rəmzi-fəlsəfi mücərrəd obrazların hər biri həqiqətdə bir incəsənət əsəridir.

Yaradıcılıqla yanaşı eyni zamanda pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olan rəssamlarımızdan biri İmran Kərimovun “Ritm” (1991) adlı kompozisiyası dərin fəlsəfi məna və eyni zamanda həyat, daimi hərəkət və kainatı rəmzləşdirən bədii həllinə görə diqqət çəkən obrazlardandır.

Yeni yaradıcı nəslin nümayəndələri olan Fuad Əliyev, Novruz Allahverdiyev, Xəyalə Allahverdiyeva, Firuzə Almazova və Cavid Bayramlının əsərlərinin fəlsəfi tutuma bələnməş estetikasında da düşündürücülük, fikrin rəmzi ifadəsi aparıcı rol oynayır.

Müstəqillik dövrü Azərbaycan keramika sənətinə nəzər saldıqda nəticə etibarilə onu qeyd etmək lazımdır ki, keramika rəssamlarının yaradıcılıqlarında rəmzi-fəlsəfi mövzuları əks etdirən əsərlərlə yanaşı onların işlənmə üslubları da əvvəlki dövrlərlə müqayisədə müxtəliflik təşkil edir. Müstəqillik dövründə düşüncəyə, fikir azadlığına verilən sərbəstlik rəssamların öz fikir və ideyalarını sərbəst şəkildə ifadə etməyə imkan yaratmışdır ki, bu da həyata, mövzulara müxtəlif baxış tərzlərini müəyyənləşdirən yeni fəlsəfi əsərlərin ortaya çıxmasına səbəb olmuşdur.

“Müstəqillik dövrü keramikasında yeni bədii-texniki ifadə axtarırları” adlanan III fəsil iki paraqraftan ibarətdir. **“Zahid Hüseynovun yaradıcılığında monumentallıq axtarırları”** adlanan III fəslin birinci paraqrafı görkəmli keramika ustası Zahid

¹¹ Sadıxzadə Altay-layihə. “Küləklər məkanı” / A. Sadıxzadə. Bakı, CBS, 2013, səh. 8.

Hüseynovun yaradıcılığını təşkil edən monumental keramika nümunələrinə və rəssamın Azərbaycan keramikasında roluna həsr olunmuşdur.

Azərbaycan mədəniyyətinə öz əsərləri ilə gözəl töhvələr verən, müasir monumental dekorativ sənətdə mühüm yer tutan Zəhid Hüseynov yaradıcılığı monumental keramikanın ən parlaq nümunələrini özündə cəmləşdirmişdir. Sənətkarın əsərləri xalqın milli-mənəvi keyfiyyətlərini, tarixini və onun üçün əhəmiyyətli olan hadisələri əks etdirir. Bu qəbildən "Bölünmüş bütövlük" (1977), "Yeni era" (1988), "Şəhid" (1991), "Xocalı" (1993), "Araz" (2012) əsərləri xalqın ağrı-acılı taleyini və mübarizlik ruhunu özündə əks etdirir. Yaradıcılığında əsas yerlərdən birini tutan Qobustan mövzusu silsilə şəklində monumental kompozisiyalarda ("Qobustanın əks-sədası" (1970), "Səhər" (1977), "Tarixin yaddaşı" (1998), "Qobustan qayaları" (2000), "Ox atan" (2000) və s. öz əksini tapmışdır. Sənətkarın yaradıcılığında milli motivlərin üstünlük təşkil etməsi ilə yanaşı, milli ruh, lirika, həzin musiqi çalarları əsərlərin poetikliyini artırmaqla onları bədii cəhətdən daha da zənginləşdirmişdir. Sənətkarın "Payız" (1972), "Melodiya" (1976), "Ailə" (1976), "Nəğməkar quş" (1978), "Külək" (1978), "Bulud" (1978), "Çoban" (1978) "Xurcun" (1976-2000), kimi əsərləri buna misaldır. Bu qəbildən olan "Evimizə gəlin gəlir" monumental kompozisiyası öz forma və bədiiliyi baxımından dəyərli sənət əsərlərindəndir. Daha çox azadlığı tərənnüm edən rəssamın yaradıcılığında "Xoşbəxt uşaqlar" (1975), "Azadlıq" (1988), "Azərbaycan" (1988), "Ana məhəbbəti" (1989) monumental kompozisiyaları rəssamın yaratdığı üslub və texnikanın ən bariz nümunələrindəndir. Sənətkarın mücərrəd obrazlardan ibarət "Yad planetlilər" (1998), müstəqil Azərbaycanın iqtisadiyyatında əsas rol oynayan neft-qaz sənayesini əks etdirən "Sənaye" (1998), "Terminal" (1998) və 1998-ci ildə Gürcüstanda keçirilən I Beynəlxalq simpoziumunda qızıl medala layiq görülmüş "Yarıya bölünmüş alma" və ya "Əsrin müqaviləsi" əsəri Azərbaycan və Gürcüstan dostluğunu, iki dövləti dahada yaxınlaşdıran neft müqaviləsini simvolizə edir. Bununla yanaşı "11 sentyabr" (2002), "Dünyanın iki üzü" (2010) və 2010-2012-ci illərə qədər işlənən müxtəlif kimyavi proseslər sayəsində ərsəyə gələn "Yük daşıyan", "Yara", "Göyərçin" və digər kompozisiyaların bir çoxunda sintez

olaraq mis, latun və digər metallardan istifadə olunmuşdur. Onun “Keşislər”, “Madonna”, “Faytonda səyahət”, “Atlı”, “Qırmızı ağac”, “Kainat” kompozisiyaları kiçik ölçülü, mürəkkəb quruluşlu işlər içərisində rəng oyunu və iş prosesinə görə ən uğurluları sayıla bilər. Bütün bu işlər sənətkarın daima sənət axtarışında olmağından xəbər verir.

Onun həcmli keramikanı interyerdən ekstryerə çıxarmasını– heykəltəraşlıq keramikasını yaratmasını isə, bütünlükdə, milli məkanımız üçün yenilik hesab etmək olar.

“Məzahir Avşarın yaradıcılığı Türk tarixi-mənəvi dəyərlərinin daşıyıcısı kimi” adlanan III fəslin ikinci paragrafında bütün ruhu ilə Türk tarixini əks etdirməyə çalışan rəssamın yaradıcılığı əks olunmuşdur. Müxtəlif üslub və formalarla zəngin olan bu əsərlərdəki əsas xüsusiyyətlərdən biri də məhz onların dərin fəlsəfi mənasının bədii tərəfdən uğurla həll olunmasıdır. Rəssamın soy kökə, xalqın acılı, şirinli tarixinə həsr olunmuş əsərləri gələcəklə keçmiş arasında körpü rolunu oynayaraq bu yolçuluqda hamını düşündürməyə vadar edir.

Məzahir Avşarın iki mərhələli fəaliyyətinin başlanğıcı 80-ci illərin sonuna qədər olan yaradıcılığı daha çox xalqımızın ağrı-acılı tarixi keçmişini əhatə etmişdir. Həmin birinci mərhələdə mövzular arasında sıçrayış, müxtəlif üslublara keçid, kompozisiyalar arası dinamika və fərqli ritmlər əhatə olunmuşdur. Bu kimi kompozisiyalardan olan “Xürrəmilər” (1983) və “Axaltəkə” (1985), “Çernobl” (1987) və “Gecə qonağı” (1988) və s. kompozisiyaları bir xalqın ağrı-acılı taleyini və tarixini əks etdirən, müxtəlif texnika və mövzuları özündə ehtiva edən əsərlər qalereyasına bənzəyir. Öz ideya və fikirlərini modern formalar arxasında gizlədən və onların tapılması üçün tamaşaçını düşündürməyə vadar edən rəssam öz fəlsəfəsini materialın dili ilə birləşdirərək bir-birindən maraqlı əsərlər yaratmışdır. Bu qəbildən olan 1989-cu ildə işlədiyi “Qarabağ”, “Göycə qaçqını”, “Ailə”, “Əskəran” kompozisiyalarının adlarını çəkmək olar.

Sənətkarın yaradıcılığının ikinci mərhələsində bir sıra dəyişikliklər baş vermişdir. Əvvəlki mərhələdə rəssamın əsərləri aydın, səmimi, tamaşaçıya daha yaxın və qavranması daha asan olduğu halda ikinci mərhələdə əsərlər artıq bir xalqın yox, bütün Türk

dünyasının tarixini əhatə etməklə dünyavi olmuş, fəlsəfi tutumu artmış, forma mücərrədliyi və texniki cəhətdən mükəmməlliyinə görə daha əlçatmaz olmuşdur. Rəssamın yaradıcılığının ikinci mərhələsinin başlanğıcını təşkil edən “Turan” (1989), “Bengü daş” (1989), “Xaqan” (1989), “XXI əsr” (1990) kompozisiyaları yeni, daha dərin düşüncə tərzinin məhsullarıdır.

Məzahir Avşarın 2000-ci ildən etibarən Türkiyədə fəaliyyət göstərməsi onun yaradıcılığının ikinci mərhələsinin davamı olmuşdur. Bu mərhələdə rəssamın Konya şəhərində ucaltdığı daş, qaya, təkrar formalarını əks etdirən bu kompozisiyalar (“Təkrar” (2001), “Xəbərdarlıq” (2001), “Soy ağacı” (totem) (2001), “Sarıqamış şəhidlərinə” (2002) bədii həllinə görə bir-birindən kəskin formada fərqlənsədə bütün kompozisiyalarında forma və ideya mövzunu tam şəkildə ifadə etmişdir.

Keramika sənətində özünəməxsus ifadə tərzini olan Məzahir Avşar yaradıcılığı bütövlükdə türk tarixi, xalqın qan yaddaşı, mənəviyyəti və mübarizlik ruhu ilə yoxlularaq forma etibarını ilə daha konkret, monumental və daha çox rəmziləşmiş formadadır. Müxtəlif silsilə xarakterli obrazlar arasında “Müqəddəs yazılar” (2000), “Dədə Qorqud” (2000), “Ovçular” (2000), “Dərvişlər” (2001), “Səlcuqlu” (2001-2), “Göydən gələnələr” (2002), “Mifoloji” (2005), “Xocalı” (2008) kompozisiyalarında obrazlar öz forma və bədiiyyəti ilə rəssam təxəyyülünün zənginliyinin təzahürüdür.

Tədqiqatın “Nəticə”sində dünyada gedən tendensiya, texniki yeniliklərin, sərbəst mövzu seçiminin, müxtəlif üslubların tətbiqinin müstəqillik dövrü Azərbaycan keramikasının əsas inkişaf xüsusiyyətlərini təşkil etdiyi vurğulanmışdır. Bu xüsusiyyətlərin rəssamların özünəməxsus dəst-xətti ilə ifadə olunmaqla, əsərlərin bədii-texniki məziyyətlərini daha da zənginləşdirdiyi qeyd olunmuşdur. Məhz bu məziyyətlərin bütün sahələrdə olduğu kimi keramika sənətinin yeni inkişaf mərhələsinə başlamasına şərait yaratdığı nəticə olaraq dilə gətirilmişdir.

Yuxarıda qeyd olunanlarla yanaşı, bütövlükdə, müstəqillik dövrü Azərbaycan keramikasının inkişaf tendensiyasını aşağıdakı kimi nəticələndirmək olar:

- Azərbaycan keramika sənətinin inkişafı bütün mərhələlərdə milli bədii estetik dəyərlərin daşıyıcısı kimi çıxış etmişdir;

- Müstəqillik dövrü Azərbaycan sənaye keramikasının milli xüsusiyyətlərlə ifadəsi və bəzi nümunələrin funksiyonallıqdan çıxmaqla dərin məna-məzmun daşması ilə daha bədii və tarixi əhəmiyyətə malik olması öz təsdiqini tapmışdır;
- Müstəqillik dövrü keramika sənətində müxtəlif üslublarla ifadə olunan forma və təsvirlərdə olan dərin düşündürücülük, onların fəlsəfi əhəmiyyətini şərtləndirmişdir;
- Keramik məmulatlarda milli və bədii estetik dəyərlərlə yanaşı mənəvi dəyərlərimizə, qədim dini və mifoloji istinadlara diqqət verilmişdir;
- Qan yaddaşımızın ötürülməsində əhəmiyyət daşıyan tarixin bədii tutumda ifadəsi müasir texnoloji proseslər və müxtəlif üslub və xüsusiyyətlərdə özünü biruzə vermişdir;
- Müstəqillik dövrü Azərbaycan keramikası ənənə və müasirlik xüsusiyyətlərini özündə uğurlu şəkildə ifadə etmişdir;
- Azərbaycan keramikasında müstəqillik dövrü rəssamlarının ideoloji asılılıqdan sonrakı dövrdəki yaradıcılıqlarında xüsusi yer tutan rəmzi-fəlsəfi mövzuların bədii-estetik və bədii-texniki həlli verilmişdir.
- Azərbaycan keramika sənətində Zahid Hüseynov yaradıcılığı monumentallıq xüsusiyyətlərinin daşıyıcısı kimi çıxış etmişdir;
- Görkəmli sənətkarın yaradıcılığında ideoloji asılılıqdan azad olma dövründə və hətta ondan əvvəl də xalqın ictimai və siyasi həyatında baş verənlər bədii tutumda öz əksini tapmışdır;
- Zahid Hüseynov keramikanı məişət səviyyəsindən çıxardaraq monumentallıq imkanlarının nəhayətsizliyini nümayiş etdirmişdir;
- Zahid Hüseynov ilk dəfə həcmli keramikanı interyerdən eksteryerə çıxardaraq ona müasirlik gətirmişdir;
- Müstəqillik dövrü Azərbaycan keramikasında Məzahir Avşar yaradıcılığı Türk tarixi-mənəvi dəyərlərin daşıyıcısı kimi çıxış etmişdir;
- İdeoloji asılılıqdan azadolma dövründən əvvəl və sonrakı dövrdə də Məzahir Avşar yaradıcılığı Türk xalqının əzəmət və qüdrətini tərənnüm edərək azadlığa çağırış ruhunu təbliğ etmişdir;
- Müstəqillik dövrü Azərbaycan keramikasında xalqın və bütövlükdə Türk dünyasının tarixini əks etdirən Məzahir Avşar yaradıcılığı incəsənət tarixində öz şərəfli yerini tutmaqdadır.

Dissertasiyanın əsas müddəaları aşağıdakı məqalələrdə öz əksini tapmışdır:

1. "Hər əsər bir xatirə" // "Qobustan" sənət toplusu. Bakı, 2015/1, s. 57-58.
2. "Bu dünya bir dulus çarxı" // "Qobustan " sənət toplusu. Bakı, 2016/3, s. 29-33.
3. "Bir sənətkar ömrü" // Təsviri və dekorativ-tətbiqi sənət məsələləri. Bakı, 2016, №1. s. 39-44.
4. "Rəssam təxəyyülünün hüdudsuzluğu" // Axtarışlar. Naxçıvan, 2017. Cild 7, №1, s. 163-167.
5. "Afaqın keramik düşüncələri" // "Qobustan" sənət toplusu. Bakı, 2017/3, s. 39-40.
6. "Obraz, üslub, fəlsəfi baxış" // "Mədəniyyət. Az". Azərbaycan Bakı, 2019, İyul-Avqust nəşri (326). səh. 101-103.
7. Поиски монументальности в творчестве Захида Гусейнова // Материалы IV Международной научно-практической конференции года, Пятигорск.ст:22-23 сентября, 2016, s. 254-259
8. "Daş və təxəyyül" // Qazax müəllimlər seminariyasının 100 illiyinə həsr olunan Azərbaycan elminin və təhsilinin müasir problemləri mövzusunda Beynəlxalq Elmi Konfrans, Qazax, 25 may 2019, s.419-421.
9. "Keramikada tərtibat əsərlərinin əhəmiyyəti" // Elm, mədəniyyət və incəsənətin qarşılıqlı əlaqəsi və müasir cəmiyyətin inkişafında rolu. III Respublika elmi-nəzəri konfransı, ADMİU, Bakı, 2019, s. 233-238.
10. "Tarixi yaşadan sənət" // 3 rd International Black Sea Journal Social Sciences Symposium (Ibsess). Azerbaijan Academy of National Sciences. Baku: "Elm və təhsil", 19 November 2019, s. 104-109.
11. Взгляд на исторические события в творчестве Мазахира Авшара // Miedzynarodowe czasopismo naukowe. Colloquium-journal № 21 (108), 2021. Wydawca "Interdruk" Poland, Warszawa. s. 66-70.

Dissertasiyanın müdafiəsi 30 mart 2022-ci il tarixində saat 11:00-da Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.34 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası, AZ 1029, Bakı şəhəri, Heydər Əliyev prospekti 26

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının www.azra.edu.az rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 25 fevral 2022-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 17 fevral 2022

Kağızın formatı: A5

Həcm: 37891

Tiraj: 100